

Liviu Malița

Literatura eretică

Texte cenzurate politic
între 1949 și 1977

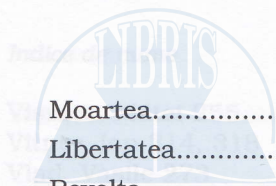

CARTEA ROMÂNEASCĂ
2016

Cuprins

Argument	5
Cod, principii, criterii.....	9
Cronologie	29
Genuri, curente, direcții și atitudini estetice	59
Apolitismul	65
Estetismul	68
Formalismul.....	69
Naturalismul.....	77
Literatura aluzivă.....	78
<i>Realitatea hipertrofiată a metaforei.....</i>	<i>83</i>
<i>Alegoria .....</i>	<i>84</i>
<i>Contra-utopii și distopii .....</i>	<i>90</i>
Fantasticul și oniricul	101
Onirismul.....	103
Absurdul.....	107
Avangarda.....	109
Decadentism, abstracționism, ermetism, experimentalism.....	112
Temele literaturii	119
Istoria	131
Revoluția.....	143
Religia.....	152
Actualitatea.....	167
<i>Realitatea banalității.....</i>	<i>180</i>
<i>Realitatea excentrică. Atipicul. Morbidul.....</i>	<i>184</i>
<i>Realitatea „obsedantului deceniu” .....</i>	<i>189</i>
Eul.....	228
Erotica	244

Moartea.....	253
Libertatea.....	263
Revolta.....	270
Autoportretul Cenzurii	274
Istoria și critica literară	285
Cine a învins?.....	327
Non-disidența.....	327
Ipoteza compromisului inevitabil.....	333
Rezistența prin cultură	340
Mutația estetică	346
Abrevieri.....	355
Bibliografie.....	357
Indice de nume.....	365

Cod, principii, criterii

Nu există, în realitate, o *doctrină* a Direcției Generale pentru Presă și Tipărituri (DGPT), după cum cenzura nu are nici un scop propriu. Doctrina era a partidului și era formulată de către Biroul Comitetului Central al Partidului Comunist Român (PCR). Printr-o serie de documente politice și ideologice, rezoluții și hotărâri ale Comitetului Central, cuvântări ale secretarului general și editoriale din oficiosul partidului *Scînteia*, era impusă apoi direcția, linia generală sau „orientarea” pentru domeniul literaturii și artei, al informației publice, al științei și al comunicării. Cenzura avea sarcina de a veghea ca aceasta să fie respectată fidel, popularizând-o, totodată, cât mai persuasiv.

Toate aceste documente, amintite mai sus, aveau pentru instituția Cenzurii valoare normativă:

„... întreaga activitate, se menționează într-o dare de seamă a Direcției Literatură-Artă pe anul 1974, a stat sub semnul sporitelor exigențe politice și ideologice, izvorîte din complexele sarcini trasate de partid. Programul de măsuri adoptate de Plenara CC al PCR din nov. 1971, documentele premergătoare Congresului XI și cele elaborate de Congres [...], indicațiile date de secretarul general al partidului, tov. Nicolae Ceaușescu, cu prilejul numeroaselor întâlniri cu oamenii de cultură și de artă, cu activiștii din sectorul ideologic, au constituit pentru noi criterii politice și ideologice ferme care au stat la baza muncii de control”¹.

Supremația politicului încorseta arta și asigura partidului comunist un instrument pentru a-și disemina propaganda și a-și apropria un prestigiu altfel refuzat.

1. ANIC, Fond: CPT, Direcția Literatură-Artă, *Dare de seamă asupra activității pe anul 1974*, Dosar 12/1974, f. 80. Vezi și *Raport de analiza muncii pe 1973*, Dosar 64/ 1973, f. 199.

În măsura în care putem vorbi despre o doctrină proprie Cenzurii din România, aceasta nu e una formulată afirmativ, ci dedusă indirect și reconstituită din ceea ce ea respingea prin referatele cenzorilor. Trei sunt principiile generale care, dincolo de multiplele variații survenite în timp, au guvernat activitatea instituției Cenzurii, devenind definitorii¹:

(i) Masca d e m o c r a t ă a cenzurii. Am numit astfel pretenția PCR că statul comunist promovează cultura realizată de popor și destinată lui. Punându-se în slujba acestui ideal, partidul spera să recupereze în conștiința cetățeanului onorabilitatea de care nu beneficia în mod natural.

Arta trebuie închinată poporului, declara deja Nicolae Ceaușescu în 1965, la primul congres al partidului pe care îl conduce în calitate de secretar general, când le recomanda scriitorilor: „...cîntați patria și poporul nostru minunat”².

Mesajul său rămâne constant și poate fi regăsit, exprimat cu mai multă fermitate și trecut în prim-planul preocupărilor politice, în discursurile de la începutul anilor '70. Astfel, Ceaușescu se adresează, în acest sens, activiștilor de partid din domeniul ideologiei: „Noi vrem ca arta și literatura să fie puse în slujba poporului, să se scrie și să se creeze pentru clasa muncitoare, pentru țărănime, pentru intelectualitate, pentru oamenii muncii”³.

Din această concepție decurgeau câteva comandamente de bază, precum:

(a) *Caracterul partinic al literaturii*. A fost afirmat deja de Lenin, în articolul „Organizarea de partid și literatura de partid” din 1907, unde el decreta că „literatura nu va mai fi o chestiune personală, ci o literatură de partid”. Acest principiu vorbește despre faptul că, în regimul comunist, literatura este o formă a ideologiei și un instrument eficient de propagandă. Afirmatia lui Lenin s-a transformat, cu ajutorul lui Stalin,

1. O grilă asemănătoare a fost folosită de Graça dos Santos în *Le spectacle dénature. Le théâtre portugais sous le règne de Salazar (1933-1968)*, pref. Robert Abirached, Paris, CNRS, 2002.
2. Raportul CC al PCR, prezentat de tovarășul Nicolae Ceaușescu, cu privire la activitatea partidului în perioada dintre Congresul al VIII-lea și Congresul al IX-lea.
3. xxx, „Expunere la Consfătuirea de lucru a activului de partid din domeniul ideologiei și al activității politice și cultural-educative”, în revista *Vatra*, nr. 8/2001, p. 34.

într-o teză crucială, potrivit căreia puterea politică are o legitimitate absolută pentru a aprecia arta și caracterul ei progresist, singurul admis.

Înțeles drept „îndrumare de către partid”, caracterul partinic era justificat prin următorul silogism: literatura este reflexul națiunii; națiunea este comunistă, deci literatura va fi și ea, fără excepții, comunistă. Unicul ei scop trebuie să fie acela de a contribui la triumful inevitabil al comunismului internațional. Orice altă concepție asupra literaturii este eronată și conduce inevitabil la eșec.

Printre stegarii partidului care erau sau se pretindeau a fi scriitori, unii au încercat să relativizeze brutalitatea conceptului. „Îndrumarea de către partid a literaturii, afirmă, bunăoară, Horia Lovinescu, nu e un imperativ dogmatic”; nu e „ca o intervenție arbitrară în evoluția sa, ci ca un sprijin lucid și atent. Busolă, nu bici.”¹ Prin comparație cu economia, Nicolae Moraru numește această intruziune „planificare”:

„În concepția noastră, ne informează fostul secretar general din Ministerul Artelor, planificarea muncii artistice înseamnă o justă repartizare a posibilităților noastre materiale: este exact ceea ce se face, de pildă, în domeniul metalurgiei: se calculează necesitățile, posibilitățile tehnice și de materii prime și se repartizează în mod judicios planurile pe întreaga țară.”²

În realitate, „îndrumarea de către partid” reprezenta forma instituționalizată prin care literatura era încorsetată și supusă supremației politicului, transformată în instrument predilect, întrucât prestigios și eficient, de diseminare propagandistică. „Planificarea științifică” a artei a făcut-o să cadă adesea în derizoriu, când nu în tragic.

(b) *Caracterul marxist al literaturii* exprima imperativul de a fundamenta arta exclusiv pe filozofia marxist-leninistă și pe materialismul dialectic și istoric. Univocitatea ideologică a fost proclamată de Gheorghe Gheorghiu-Dej și, chiar mai consecvent, de către Nicolae Ceaușescu. În 1968, acesta se adresa scriitorilor pentru a le reaminti „principiile călăuzitoare ale literaturii noastre contemporane, temelia ei ideologică

1. Horia Lovinescu, revista *Teatrul*, an. I (1956), nr. 1 aprilie, p. 51.

2. Nicolae Moraru, *Teatrul*, an. I (1956), nr. 1 aprilie, p. 51.

marxist-leninistă, în orizontul căreia este posibilă afirmarea deplină a personalităților literare...”. De asemenea, îi povățuia, avertizându-i, de fapt, că partidul „militază pentru o artă angajată, situată ferm pe pozițiile ideologiei marxist-leniniste...”¹.

După cum au fluctuat perioadele de autoritarism sau de relaxare politică, acest principiu a fost interpretat diferit. În anii realismului socialist, el însemna că literatura trebuie să fie optimistă, să aibă personaje pozitive inspirate din eroii construirii socialismului și, ca în basmele ideologice, să triumfe mereu binele. Ulterior, în deceniul șapte, era suficient ca literatura să fie „purtătoarea de mesaj a celei mai înalte etici: umanismul socialist”². După 1971, lucrurile se schimbă din nou. Nicolae Ceaușescu revine la concepția primitivă stalinist-jdanovistă despre literatură și artă, singura pe care a cunoscut-o și căreia i-a rămas fidel. Așa se face că, „temelia marxist-leninistă” încetează să mai fie invocată ca etichetă de fațadă, autoflatantă, fiind substituită de prescripții mai rudimentare precum:

„Să se promoveze cu consecvență și fermitate linia politică a partidului, și numai linia politică a partidului nostru comunist. [...] Nu se poate admite sub nici un motiv publicarea unor lucrări sau opinii [...] care contravin ideologiei partidului”³, ori: „De dragul libertății de creație noi nu putem închide ochii, nu vom admite să se scrie orice fel de literatură [altă decât] în spiritul concepției noastre despre lume și viață. Cred că este clar? Nu este nimic nou, trebuie [...] să se acționeze pe această linie”⁴.

Ideologia era doar „o ficțiune în care șefii înșiși nu cred, dar pe care o utilizează cinic în scop de manipulare”⁵. Declarații de tipul „Este de netăgăduit că, în fenomenul culturii românești,

1. xxx, „Adunarea Generală a Scriitorilor din RSR. Cuvîntarea tovarășului Nicolae Ceaușescu”, în *Luceafărul*, an. XI (1968), nr. 47 (343), sîmbătă, 23 nov., pp. 1, 3; 8.
2. *Ibidem*
3. *Scînteia*, oct. 1969, apud Tiberiu Troncotă, *România comunistă. Propagandă și cenzură*, prefață de Brîndușa Armanca, București, Editura Tritonic, 2006, pp. 183-184.
4. xxx, „Expunere la Consfătuirea de lucru a activului de partid...”, în *Vatra*, nr. 8/2001, p. 34.
5. Luc Resson, *L'Écrivain et le Dictateur. Écrire l'expérience totalitaire*, Paris, Éditions Imago, 2008, p. 13.

pătrunde din ce în ce mai mult ideologia clasei muncitoare, marxism-leninismul”¹ constituiau simple alegații ale propagandei comuniste, a cărei strategie era de a celebra și impune o realitate inexistentă.

(c) *Caracterul de clasă*. Menit să contribuie substanțial la realizarea triumfului inevitabil al comunismului internațional prin activarea clasei progresiste a proletariatului, caracterul de clasă al literaturii era reiterat periodic, în formule la fel de intolerante:

„ideologia, concepția trebuie să fie una singură – ideologia și concepția revoluționară a clasei muncitoare. [...] Nu putem accepta nici un fel de libertate pentru creațiile străine de ideologia clasei muncitoare. În România pot fi acceptate numai arta și literatura care stau pe poziția clasei muncitoare...”².

În virtutea acestui principiu, se năștea o nouă opoziție între, pe de o parte, literatura progresistă ca expresie a clasei ascendente a proletariatului, singura agreată, dar anemică, și, pe de alta, literatura occidentală, repudiată întrucât era considerată global „burgheză” și „decadentă”.

(ii) *Masca populistă* a cenzurii a fost utilizată și pentru a contracara acuzația că regimul comunist îi disprețuiește, excluzându-i din structurile puterii, pe intelectuali.

Cel puțin două caracteristici decurg din această concepție asupra literaturii: valoarea socială și caracterul național. Prima este responsabilă de primatul tematicii colectivității asupra celei a eului, direcție mergând, uneori, până la interzicerea acesteia din urmă. După Congresul X al PCR (6-12 august 1969), caracterul populist al artei a fost, însă, promovat pre-dilect sub emblema caracterului național al literaturii.³ Operele

1. Petru Dumitriu, „Un orizont mai larg”, în *Flacăra*, I (1948), nr. 22 (30 mai), pp. 1-2.

2. xxx, „Expunere la Consfătuirea de lucru a activului de partid...”, în *Vatra*, nr. 8/2001, p. 34.

3. Programul Congresului XI al PCR din 1974 (v. Congresul al XI-lea al Partidului Comunist Român: 25-27 noiembrie 1974, București, Editura Politică, 1975), în cadrul căruia a fost prezentat un nou program politic, intitulat „Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism”, va insista asupra naționalismului.